

SARS E IKEMISEDITSE HO KWALA SEK GEO SA R50.8-BILLION

Ka Khomeshenara ya SARS, Tom Moyane

PRETORIA, MANTAHA 18 TSHITWE 2017 - Taba e ntseng e qophellwa ke bophatlalatsi ba ditaba mehla ena ntle le ho kgaotsa e rerile ho fana ka monahano wa hore SARS e tsamaiswa hampe mme dintho di senyeha le ho feta tlasa boetapele ba jwale.

Se makatsang ka diphutuhelo tsena ke hore di fapana le dintlha le dipalo tse supang hore SARS e kgona ho emelana le boemo bo boima haholo ba ikonomi le ba dipolotiki, le hore e nkuwa e le e nngwe ya tse itlhomngeng pele lefatsheng ka bophara.

E re ke potlake ho bolela hore re le SARS, re ananela tshehetso le tema e kgathwang ke bophatlalatsi ba ditaba jwalo ka modisa le ho sireletsa ditabatabelo tsa setjhaba ka ho pepesa diphoso le dikgaello, haholoholo tse fumanehang ditheong tsa mmuso tse kang rona.

Boikarabelo bo hlokolosi jwalo ka ba bophatlalatsi ba ditaba ka mehla bo lokela ho emelana le teko e ikamahanyang le maemo a phahameng a seriti, botshepehi le nnete lehlakoreng la bona, mme sena se bonahala se sa etsahale ha ho tluwa ho SARS.

Ke ka lebaka lena re batlang ho tla ka lesedi le ho hlahisa nnete yohle mabapi le taba ena e melomong ya bohle ya tekolo e tlase ya tjelete e kana ka R50.8 billion. Jwalo ka ha dintlha di senola, ke phoso e kgolo ho beha SARS molato mabapi le tekolobotjha ena.

Taba ya pele, pehelo ya pokello ya lekgetho ha e behwe ke SARS e le nngwe feela empa e behwa ke Sehlopha sa Tshebetso sa Manollo ya Pokello ya Lekgetho (RAWC), sona se bopilwe ke Lefapha la Naha la Matlotlo, Banka ya Risefe ya Afrika Borwa le SARS. Mmoho ba etsa dikgothaletso tsa kakanyo ya pokello ya lekgetho tse lebang ho Letona la Ditjhelete ho latela merero ya ikonomi.

Motheo wa mantlha ke hore ebang ikonomi e sebetsa hantle, pehelo le yona e tla eketswa jwalo feela ka ha ho etsahala nakong eo ikonomi e sebetsang ka bokgabane. Empa ha ikonomi e hula ka thata, pehelo e lekolwa botjha mme e iswe tlase.

Ka hona, sekgeo sa R50.8bn haholoholo ke ka lebaka la boemo ba ikonomi.

Ikonomi tsa lefatshe ka bophara le tsa lehae di ntse di hula ka thata ka lebaka la tetebeo ya ikonomi ka 2008/09. Ho sa natswe taba ya hore ikonomi tsa lefatshe ka bophara di batla di iphumane, le GDP ya tsona e ntseng e hola ka kakaretso ya 3.6%, Afrika Borwa yona e hula ka tlhako tsa morao mme tjhebeho ya selemo sa ditjhelete sa 2017/18 e salletse morao ka sekgahla sa kgolo sa GDP ya 0.7%.

Ho tetebela ha ikonomi ho etsahetseng Afrika Borwa halofong ya pele ya 2017 mmoho le tjhebahalo e bonahalang e le lerootho karolong e setseng ya selemo, e bakile hore ho be le tekolotlase ya tjhebeho ya ikonomi bakeng sa selemo sena sa ditjhelete.

Ho na le kamano pakeng tsa kgolo ya pokello ya lekgetho le kgolo ya Tlhahiso ya Kakaretso ya Naha (GDP). Ka hona, tekolotlase ya R50.8bn ya pehelo ya pokello ya lekgetho ho ya ho R1.214 trillion e lokela ho utlwisiswa ho bapa le tekolotlase ya GDP eo kgolo ya yona le yona e fokotseng ho tloha ho 1.3% ho isa ho 0.7%.

Hodima moo, tshepo e fokolang ya kgwebo le bareki e ntse e tswela pele ho hulela morao ho iphumana hape ha ikonomi Afrika Borwa. Tshepo ya kgwebo e ntse e fokola, mme sena se bolela hore dikhampani di sa ntse di le lesisitheho mabapi le ho hira le ho tsetela. Diphaello tse tlasana tsa dikhampani, ka lebaka la kgolo e nonyetsehileng ya ikonomi, di baka hore ho be le lekeno le tlase la koporasi mme sena se bake hore ho be le pokello e tlase ya Lekgetho la Lekeno la Kgwebo (CIT).

R600bn eo ho ntse ho buuwa ka yona eo dikoporasi di sa batleng ho e tsetela ikonoming hape e ntse e tswela pele ho nonyetsa ikonomi ya rona mmoho le bokgoni ba SARS ba ho bokella lekgetho le leng. Maemo a phahameng a tlhokeho ya mosebetsi a 27% ao e leng a hodimodimo dilemong tsa morao tjena, mmoho le dikeketsheho tse tlase tsa meputso le dibonase di ntse di tswela pele ho fokodisa pokello ya lekgetho la batho ka bomong (PIT). Hantlente ho bile le ho honyela ha kgolo ya PIT ho tswa bophahamong ba 12% dilemong tsa ho feta ho isa ho palo e ka bang 8% monongwaha.

Le ha tshepo e tlase ya kgwebo e ntse e sitisa kgolo ya PIT sena se boela se nonyetsa Lekgetho la Boleng bo ekeditsweng (VAT) le Lekgetho la Lekeno la Kgwebo (CIT) la kamoso. SARS e boela e elellwa ho fokotseha ha makgetho a diabo papisong le nako ya ho feta mme sena se bolela hore dikhampani di sa ntse di bolokile dirisefe tsa tsona tsa tjelete ka lebaka la dikgahla tse hodingwana tsa di-dividente.

Tshepo e fokolang ya bareki e bolela hore balefalekgetho le bona ha ba sa reka hakaalo, ba se ba ikgethela ho lefa dikoloto tsa bona tsa ka malapeng ka lebaka la kotsi ya ho lahlehelwa ke mesebetsi ya bona. Ho wela tlase ha theko ya dintho ho nonyetsa makgetho a lehae la thomellokahare ka ha ba malapa ba tsepamisitse maikutlo a bona hodima tse hlokehang tsa motheo.

Dithomello kahare ho naha tse qalang selemo ho fihlela jwale di ntse di honyela e le ka nnete. Tsona ho akanywa hore di tla hola feela ka 5.3% ka 2017/18, ho ya ka Puo ya Leano la Tekanyetso ya Nako e Mahareng (MTBPS). Dintlha tsena, hara tse ding, ke tsona tse tataisang dipuisano le diteqo tsa mekga e meraro (RAWC).

Ka lebaka la sena, pehelo ya MTBPS ya R1.214 trillion, ha e fihlellwa, e tla nne e hloke kgolo ya pokello ya lekgetho ya 6% tlasa boemo ba kgolo e bataletseng ya GDP. Kahoo, pokello ya lekgetho e ntse e tlameha ho hola no sa natswe ikonomi e fokolang.

Re lokela ho ikgopotsa hore ho tle ho fihlellwe R1.214 trillion SARS e tlameha ho fumana lekgetho le ka bang la 26% ho tswa ho GDP. Ena ke palohare eo SARS

esale e e fumana dilemong tsa ho feta ka lebaka la boitelo ba basebetsi ba 14 000 ba SARS.

Sekgahla sa lekgetho sa 26% papisong le GDP ke se seng sa tse hlwahlwa lefatshe ka bophara mme sena se beha SARS ho ba e nngwe ya bolaodi bo ipabotseng ba pokello ya lekgetho lefatsheng.

Le ha ho le jwalo sena ha se bolele hore SARS ha e na diphoso mme e ka nna ya sebetsa le ho feta mona. Ka lebaka leo, ho na le palo e itseng ya mananeo le maiteko ao re ntseng re a sebedisa ho fokotsa sekgeo sena sa R50.8 billion ka hohlehohle ka moo re ka kgonang ka teng.

Pokello ya lekgetho lohle le hlokwang ke Mmuso mmoho le tshireletseho ya madiboho ohle a kenang ka naha ha re ntse nolofatsa kgwebisano, ke thomo eo SARS e nkang e le hlokolosi haholo.

Ke batla ho tiisetsa Mafrikaborwa hore basebetsi ba 14 000 ba SARS ba utlwisisa le ho ananela thomo ena ya rona e hlokolosi mme re ikemiseditse ho sebetsa ka thata ho netefatsa hore re bokella lekgetho lohle le lokelang ho bokellwa hore naha ena ya rona e tsebe ho tswela pele.

Tom Moyane ke Khomeshenara ya Ditshebeletso tsa Lekgetho tsa Afrika Borwa.